

ADAM NIEMCZYŃSKI

Instytut Spraw Publicznych, Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej, Uniwersytet Jagielloński
Institute of Public Affairs, Faculty of Management and Social Communication, Jagiellonian University
e-mail: upniemcz@cyf-kr.edu.pl

Znaczenie sporu o obiektywny status wartości dla psychologii rozwoju człowieka. Wprowadzenie do zbioru pięciu artykułów

Significance of the Objective Status of Values Controversy in Psychology of Human Development. Introduction to a Series of Five Articles

Fundamentalne wartości dla naszego życia, takie jak prawda, sprawiedliwość, piękno i dobro zdają się odgrywać centralną rolę w rozwoju umysłu i osobowości człowieka, a jednak ich status ontyczny pozostaje przedmiotem sporu. Zachodzi on pomiędzy przekonaniem o obiektywnym istnieniu wartości a stanowiskiem uzależniającym ich istnienie od naszych wyobrażeń. Tymczasem przedmiotowy i podmiotowy zarazem status naszego odniesienia do wartości umyka uwadze. Jednostronność nacisku na subiektywny biegun sprzyja w najlepszym razie deformacji tej relacji. Odniesienie do wartości traci wówczas walor niezależności od preferencji osobistych. Prawda przestaje być prawdą niezależnie od mojego pragnienia i uznania jej za prawdę. Sprawiedliwość moich decyzji zamyka się w kręgu moich przeświadczeń o sprawiedliwości. Staję się niewolnikiem zagarniających mnie wyobrażeń o tym, co jest prawdą czy też sprawiedliwością. Mogę je wprowadzić sam dla siebie wytworzyć lub przejąć od innych, ale tracę wtedy na rzecz moich przeświadczeń osobistą wolność i odpowiedzialność, czy to w dążeniu do prawdy, czy to w staraniach o sprawiedliwe rozstrzygnięcia sporów. Takie niefortunne przypadki wcale nie są rzadkością, chociaż nie jesteśmy bynajmniej skazani na taki bieg rzeczy.

Poza dyskusją jest to, że poznanie realnych wartości w świecie społeczno-kulturowym jest niezbędnym warunkiem kierowania się nimi w naszym życiu i rozwoju. Sporne jest nasze pojmowanie faktu poznania wartości i sporne jest rozpoznanie, kiedy mamy do czynienia z poznaniem wartości, a kiedy z łudzeniem się pozorem ich poznania. Pod dyskusję podana jest teza, sformułowana przez piszącego te słowa, że potrzebna jest emancypacja spod panowania teorii poznania brytyjskiego empiryzmu w celu oddalenia ograniczeń, które z niej pochodzą, a mają obowiązywać – między innymi – nasze poznanie wartości i poznanie ich znaczenia, które wywierają na życie umysłowe i osobowościowe oraz rozwój człowieka.

Empirystyczna teoria poznania sięga swymi początkami XVII wieku, do dzieł Johna Locke'a, a następnie była uzupełniana w kolejnym stuleciu przez George'a Berkeley'a i Davida Hume'a, aby znów doznać nowych impulsów za sprawą prac Johna Stuarta Milla w XIX wieku, w którym wywarła niezatarte do dzisiaj piętno na rodzącej się wówczas doświadczałnej psychologii.

Konsekwencją empirystycznej teorii poznania jest brytyjski utylitaryzm i amerykański pragmatyzm, dające podwaliny pod refleksję etyczną i moralność w praktyce życia

nowoczesnych społeczności. Obie doktryny filozoficzne mają swoje wersje empiryzmu, podobnie jak kontynentalno-europejska filozofia praktycznego działania, służące w niej za kryterium i dopełnienie wiedzy o świecie oraz o nas samych.

Drugą tezę można tu postawić do dyskusji, gdy oddalimy empirystyczną teorię poznania, która stawia wartości w kręgu arbitralnych wyborów. Dotyczy ona wszelkiej wartości, ale jest objaśniona na przykładzie prawdy i fałszu jako przeciwstawnych wartościach poznawczych. Głosi się w niej, że wartość poznawcza jest cechą relacji, w jakiej nasze sądy pozostają do stanów rzeczy, o których w tych sądach mowa. Jest to relacja referencji, czyli odniesienie do przedmiotu tego, co o nim sądzi podmiot w swoim sądzie. Referencja sądu wyraża prawdę lub fałsz o przedmiocie już niezależnie od podmiotu. Nasze sądy są prawdą lub fałszem niezależnie od tego, czy są użyteczne w praktyce naszego życia, ani też od tego, czy potrafimy skutecznie rozpoznać ich wartość poznawczą. Jest ona obiektywna i ma naturę szczególnego rodzaju przedmiotu idealnego. Należy mianowicie do ideałów niejasnych, które nie są bezpośrednio dostępne naszemu umysłowi, ale możemy za pomocą interpretacji je rozjaśnić i uzyskać w nie cząstkowy wgląd w granicach

naszej interpretacji. Tak samo nasze rozstrzygnięcia kwestii spornych są sprawiedliwe lub niesprawiedliwe niezależnie od tego, czy potrafimy ewentualnie w nich rozpoznać realizację ideału sprawiedliwości. Ideał sprawiedliwości też jest naszemu rozumowi bezpośrednio niedostępny, ponieważ jest niejasnym ideałem i jako taki wymaga naszej interpretacji, aby przedstawił się nam bezpośrednio, chociaż zawsze jedynie częściowo, ponieważ nigdy nie mamy wglądu w niego w całości. Wystarczy to do uznania realnego istnienia wartości.

Oddawany Czytelnikom zbiór składa się z pięciu artykułów, których zarzewiem była plenarna sesja XXVI Ogólnopolskiej Konferencji Psychologii Rozwojowej na Uniwersytecie Szczecińskim w 2017 roku. W skład tego zbioru wchodzi artykuł wprowadzający wyżej zasygnalizowane tezy i ich uzasadnienie, a następnie trzy komentarze tych tez autorstwa uczestniczek panelu wspomnianej sesji oraz odpowiedź autora wprowadzenia na te uwagi. Całość może posłużyć zapoczątkowaniu dyskusji nad aksjologicznym zaangażowaniem psychologii indywidualnego rozwoju człowieka, pobudzeniu zainteresowania tą problematyką i podjęciu starań w celu opracowania osobnej, obszernej monografii dotyczącej znaczenia wartości dla ludzkiego życia i rozwoju.